

FORUM

ILLYÉS ÉS A SZEGEDI FIATALOK

1.

Az 1932 ősztől 1933 késő tavaszáig tartó periódus a Szegedi Fiatalok mozgalmának egyik legkiegyensúlyozottabb éve volt. Már az év is fontos változással kezdődött; 1932 őszén az addigi köri elnök, Buday György visszavonult a Bethlen Gábor Kör vezetésétől, s amilyen mértékben csökkent ezzel a kör jelentősége, olyan mértékben nőtt meg a látenszen már korábban is létező Művészeti Kollégium szerepe. Az addigi laza, inkább baráti, mint mozgalmi csoport, amely addig nyilvánosan csak néhány kiadvány címlapján szerepelt, eltávolodván a körtől, most formálisan is megalakult. Elnöke a grafikusként is mind ismertebb s elismertebb Buday György lett, művészeti titkára Tolnai Gábor, adminisztratív titkára Reitzer Béla, jegyzője pedig Ortutay Gyula. E váltással a Művészeti Kollégium teljes önállóságra rendezkedett be. Saját külön pénztár- és postakönyvet nyitott, külön adminisztrációt vezetett be s mindenekelőtt önálló külön szervezeti életet kezdett. „Platformvitáikon” közös törekvéseiket igyekeztek tisztázni, szerkesztőbizottsági üléseinek pedig tervezett kiadványaik műhelyvitáit folytatták le. Hamarost nyilvánosság elé is léptek, 1932 ősztől 1933 késő tavaszáig színvonalas előadássorozattal hívták fel magukra a figyelmet.

Az előadássorozat elsősorban a Kollégium tagjainak biztosított szereplési – megnyilatkozási – lehetőséget; a sorozatban, mint azt Csaplár Ferenc régen föltárta, szinte valamennyi tag vállalt előadást. Így Ortutay, Erdei, Radnóti, Tolnai, Baróti, Gáspár Zoltán, Széll István stb. Hatásukat

azonban külsők bevonásával tovább akarták növelni. A hozzájuk közel állók közül többeket bevontak a sorozat munkájába. Így, bár terveik meghíúsultak, tervezték Bálint György, József Attila, Németh László, Gelléri Andor Endre – s Illyés Gyula „szerepeltetését” is.

Illyés Gyulát egy Németh Lászlóval s Gelléri Andor Endrével közös esetre hívták meg. A terv, amennyire utólag megállapítható, valamikor 1933 elején merülhetett föl. A téli egyetemi szünetét Budapesten töltő Tolnai Gábor (mint művészeti titkár) mindenestre már személyesen beszélt erről vele, sőt elnyerte előzetes ígérését is. Pesti tartózkodása idején Tolnai megegyezett Németh Lászlóval is.

A terv kivitelezésébe 1933. február 20-án kezdtek. Ekkor – részben azonos tartalmú – „hivatalos” felkérő levelet küldtek a kiszemelteknek. A levelek indigós másolata fennmaradt Buday György fiatalkori irat- és levélgűjteményében, így szövegüket ismerjük. Az Illyésnek szóló – 1933/53. számon iktatott – levél így szól:

Mélyen Tisztelt Illyés Úr, Tolnai Gábor művészeti titkárunkkal elvileg ugyan már megbeszélték a Művészeti Kollégium rendezésében tartandó irodalmi estély személyi részét. Jelen levelünkben hivatalosan is szeretnénk Önt felkérni az estélyen való részvételre. Március 11-én és 12-én [tar]tanánk a dolgot. Az első este egy zártkörű baráti összejövetelt tartanánk [a] Művészeti Kollégium hivatalos helyiségében, a nyilvános est pedig 12-én [enne a] Városháza nagytermében. Közöljük azt is, hogy Ön mellett lejönnek Gelléri é[s Né]meth László.

Arra kérjük, szíveskedjék levelünket megválaszolni, hogy a szükséges intézkedéseket elvégezhessek.

Maradunk tisztelő hívei:

[Tolnai Gábor] művészeti titkár	[Buday György] elnök	[Reitzer Béla] adminisztratív titkár
	[Ortutay Gyula] jegyző	

A Németh Lászlóhoz írottól kiderül, az esten Illyés versekkel, Gelléri novellákkal, Németh pedig „az estély első és második részében is egy-egy tanulmánnyal szerepelne”.

Ugyancsak a Némethhez írott levélből derül ki, hogy – mint Budayék írták – : a Művészeti Kollégium „minden anyagi alap nélkül álló egyesület”, „s így előadói honoráriumot nem vagyunk képesek adni, tekintve, hogy az estélyt is egész olcsó műsorárusítással, belépődíj nélkül kell megrendeznünk”. Ezért arra kérték Németh Lászlót, hogy ha tud vasúti szabadjegyet szerezni, azzal jöjjön.

A Gellérihez írott levélnek további információja, hogy – a másik kettővel ellentétben – őt korábban nem kérték föl. Csak most, február 20-án kérték, hogy két novellát olvasson föl Szegeden. „Ha Ön is csatlakoznék – írták –, kerekesebb programot nem is lehetne a háború utáni magyar irodalom bemutatására ennél elképzelni.” Ez arra enged következtetni, hogy estjükkel – nagyon tudatosan – az akkor formálódó fiatal magyar irodalom keresztmetszetét akarták adni.

Válaszaikat – talán, mert nem Budayhoz, hanem Tolnai Gáborhoz intézték, akinek 1945 előtti levelezése megsemmisült – nem ismerjük. De beleegyező lehetett, mert a Művészeti Kollégium hamarosan meghívót is nyomtatott (Buday iratai közt ebből több példány is van). Ez megerősíti, hogy az este március 12-én került volna sor.

Az est előtt pár nappal, március 8-án azonban váratlan akadály támadt. „Kedves Barátaim – írta ekkor a Művészeti Kollégiumnak Németh László –, Illyés és Gelléri most üzenetek, hogy csak abban az esetben mennek le Szegedre, ha az útiköltséget megkapják. Én beadtam egy kérvényt, de válasz még nem érkezett. Ha nekem sem engedik meg az igényutazást, az Önök költsége 60–70 P, ez esetleg katasztrófális összeg; azért kérem, ha nem bírják sürgönyözzenek hozzám péntek délig; nem szeretném ha kellemetlenségük támadna. Én magam Tanú-előfizetésben is elfogadom a vasúti költséget, sőt szívesen jövök vissza személy harmadikon; de a Tanú egyelőre ép eléggé deficitos vállalat ahhoz, hogy adósságaimat ne gyarapítsam.”

A Művészeti Kollégium „sürgönyét”, amelyet Németh László biztosításképpen kért, nem ismerjük. De valószínűleg

elment a megadott időpontig s nemleges lehetett, mert – az est elmaradt.

Illyés (s Németh László, Gelléri) szegedi szereplése tehát egy vonatjegyen úszott el, jól jellemezvén ez a Művészeti Kollégium anyagi lehetőségeit, s az akkori kulturális viszonyokat.

2.

Az együttműködés e sikertelen kísérlete után hosszú ideig semmi nyoma Illyés és a Szegedi Fiatalok kapcsolatának. Valószínűleg nem is érintkeztek. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma azonban 1933 tavaszát követően mind szélesebb körben lett ismert kiadványai s tagjai egyéni tevékenysége révén. S idővel a kollégium – nem utolsósorban Buday György révén – bekapcsolódott a szerveződő népi írói mozgalomba is. 1934 nyarán Buday részt vett a népi írók mozgalommá szerveződésében fontos helyet elfoglaló Margit szigeti Íróhéten, ahol mások mellett személyesen megismerkedett és összebarátkozott Kodolányi Jánossal, Szabó Pállal, Németh Lászlóval; ekkor talán Illyéssel is találkozott. Hamarost bekerült a Válasz szerkesztőbizottságába is. 1934 – 35-re már a népi mozgalomban részt vevő legtöbb íróval kapcsolatban állott. Az említettek mellett jó viszonyban volt Féja Gézával, Szabó Zoltánnal, Boldizsár Ivánnal; Veres Péter pedig meg is látogatta Szegeden.

1935-ben Ortutay Gyula is – nem kapván Szegeden állást – fölkerült Budapestre, ahol azután hamar bekapcsolódott a főváros szellemi életébe. Mások mellett megismerkedett Illyéssel is. Beilleszkedését megkönnyítette, hogy Kozma Miklós, akinek fia mellett házitanító lett, megkedvelte, s az irodalmár értelmiség Kozma védelmezettjét látta benne. Olyan embernek látszott, aki tudott hatni Kozmára jó ügyek érdekében. Ez – s szép esszék sorában megmutatkozó vitathatatlan tehetsége, szegedi „múltja” – a válságban levő Válasz

potenciális szerkesztőjévé tette. Ez összehozta Illyés Gyulával is.

A terv, hogy a lapot, mint szerkesztő, átveszi, 1935 április elején vetődött föl. Április 5-én régi, benső barátjának, Buday Györgynek így írt erről: „Németh Laci végleg visszavonul a Válasz-tól, s fennmaradásának csak úgy látja értelmét, ha Makkai László, Szabó Zoltán és én átvesszük a szerkesztését és megtöltjük igaz s új tartalommal.” Ez a terv Ortutaynak nem nagyon tetszett, „naivnak és zavarosnak” tartotta „a dolgot”, a szerkesztéstől azonban végső soron nem zárkózott el – döntését Buday véleményétől tette függővé. Másnap, meg sem várva a választ, újabb levelet írt Budaynak. „A Válasz-ügy fejlődik” – írta, s mindjárt koncepciót is vázolt: „én merev tudományos állásponton vagyok: legyen a hungarológia folyóirata ez a vacak lap, ha van anyagi lehetősége. Legyen két része: Örök Hungária, Mai Hungária (ez így szépirodalmias, Apollo-s), vegye szakszerűen vizsgálóra magyarságunk sorsát, történetét, alkotását.” Verset persze ő is közölt volna.

A másik szerkesztőjelölt, Szabó Zoltán más véleményen volt, ő egyértelműen „irodalmiasabb” fölfogást vallott. Ám április 8-án Ortutay újabb levelet írt Budaynak – s ekkor már a döntésről számolt be. Mint kiderül, a tárgyalásokban Illyésnek is komoly szerepe volt. „A Válasz ügy eldőlt – írta Ortutay. Németh L., Illyés, Cs. Szabó, Németh Imre tanácskozott velem – *egyedül* én szerkesztem a Választ. Van kb. 3000 pengő erre az évre, ha megakadunk, a kormány kisegít, tehát a lap erre az évre biztos. A folyóirat a hungarológia lapja lett – minden jog és felfogás tőlem függ, lehetek a legélesebb, mindenben kritikus és szakszerű [. . .] A májusi szám már az enyém, bár ez még vegyes lesz, mert nagyjából kész anyagot kapok.”

Buday véleményére azonban változatlanul igényt tartott: „Írj: tudni akarom, hogy mellettem állsz-e, különben *le fogok mondani*.” A választ, a megerősítést szövegszerűen nem ismerjük, de hogy megvolt, bizonyítja Ortutay Budaynak írt

április 10-i levele. Ebben megint szót ejt a Válasz átvételéről (megfogalmazása szerint a lapot „a Németh – Illyés társaságtól” vette át), s itt arról is szólt: „ez a folyóirat nagy és megvalósítható lehetőségeket hordoz magában. Igen, magában hordja a mi – s elsősorban, ezt mindig hangsúlyoznom kell, hogy öntudatom és erkölcsi biztonságom ép maradjon, elsősorban Te általad indított s legmélyebben Te általad megvalósított – szándékainkat, feladatainkat, szemléletünket. Lehetőség ez a folyóirat, hogy a Művkoll expanziója országos legyen.”

Az ezt követő hónap – nyilván Németh László, Illyés s társaik körében – a lap technikai átvételével telt. Ortutay, mint friss szerkesztő, már kéziratokat is kapott (vö. Kritika, 1985. 8. sz. 9, 11). Ám a pénzügyek rendezése nem úgy alakult, ahogy elvárta, így, Illyés erőteljes kapacitálása ellenére, lemondott. Erről május 7-én így számolt be Budaynak: „A Válasz-ügyben ma írok Németh Lacinak és visszavonhatatlanul lemondok. Nem hisztéria, gyávaság ez. Elhatároztam, hogy szerkeszteni fogom a folyóiratot. Tegnapelőtt [azaz május 5-én – L. A] Illyés Gyuszi Boldizsár Iván előtt szinte könyörgött, hogy ne mondjak le, de nem tehetek másként.”

Sajnos, a Válasz rendezetlen pénzügyi helyzete valóban retirádára kényszerítette. Neve szerkesztőkén föl sem került a lapra.

3.

A Válasz-szerkesztés egy hónapja Ortutay (s a Szegedi Fiatalok mozgalma) számára csak rövid intermezzo lett, következményei azonban tovább gyűrűztek. Elsősorban azzal, hogy – más kapcsolatokkal együtt – a Szegedi Fiatalok mozgalma egyes tagjai révén beletorkollott a népi írói mozgalomba. Ennek egyik mozzanata lett a Szegedi Fiatalok vezetőjének, Buday Györgynek és Illyésnek 1935 nyári személyes találkozása, összehozása, összeleplezése.

1935 augusztusa végén, vagy szeptembere elején valamikor Illyés Szegedre is ellátogatott. Nem tudjuk, pontosan mikor járt itt, egyedül jött-e s mi volt látogatása konkrét célja. Annyi bizonyos csak, találkozott Budayval, aki kalauzolgatta a városban, s ekkor Ortutayval és Tomori Violával is együtt volt. Nem lehetetlen, hogy éppen Ortutay vitte le Szegedre.

A találkozás baráti légkörben zajlott le. Erre következtethetünk abból, hogy a látogatás után Buday levelet írt Illyésnek, s levelében, amennyire Illyés válaszából megítélhető, írásban is kezet nyújtott a vendégnek. S metszetet is fölajánlott neki a Székely Népballadákhöz készített remek sorozatából.

A levélre Illyés szeptember 9-én válaszolt:

Kedves Barátom,

köszönöm leveledet. Nekem is azt kellene ismételnem, amit te írtál, s amit — úgy éreztem — már első kézfogásunk kifejezett. A nagy szavakon túl, hogy: „együtt haladunk”, — „egy a cél” stb. én is valóban őszinte közösségben érzem veled magamat, nem a hujjázó népiességében, hanem egy mélyebb világszemléletében, amelynek lényege s megtartó ereje csak a munkában, a feladatok teljesítésében ezután fog megmutatkozni.

Levélben, különben élőszóban is, mint láthatod, magam is dadogok. De azt gondolom, abból többet értesz, mint a simán gördülő, elegáns mondatokból.

Szóval — hogy tárgyilagos legyek — köszönöm szíves kalauzolásodat s ha tehetem, örömmel megyek le még egypárszor Szegedre, hogy még többet láthassak. Egyelőre nincs nagy reményem rá. De igen örülnék, ha te pesti utaidkor fölkeresnél engem, otthon, ahol nyugodtabban elbeszélgethetnénk. Feleségem, látatlanban is, örömmel vár.

A Székely Balladákat még nem kaptam meg. Így kedvesen fölkinált műveid közt sem válogathatok.

Violát, Ortutayt — akikre szintén vonatkozik, amit neked az előbb mondtam — szívélyesen üdvözlöm. Sok szeretettel öllelek, barátod

Illyés Gyula

1935. IX. 9.

Valószínű, hogy ezt követően, pótlólag, Illyés megkapta a Székely Népballadák Buday illusztrálta (s Ortutay gondoz-

ta) kötetét. Valószínű, hogy Pesten – valamelyik útja során – személyesen is újra találkoztak. A Nyiri és rétközi parasztmesék – ugyancsak Buday illusztrálta, Ortutay gondozta – kötetét Illyés mindenesetre az elsők közt kapta meg. S azon frissiben reagált is rá:

1935. XII. 14.

Kedves Gyurikám,

ebben a pillanatban kaptam meg a könyvet, ép csak a metszeteket bámultam végig, de sietek máris köszönetet mondani s gratulálni. Remek, kitűnő, ti csináljátok legegyszerűbben s legszebben a munkát, amely mindnyájunk feladata volna. Véleményemet hallgatag természetem ellenére sem fogom véka alatt tartani. De csak azért, hogy még további ilyen dolgokra biztassalak. Te megtaláltad már az utadat. Amit eddig csináltál, már az elég volna egy élet teljesítményre, – mit mondjak még? Dolgozz ráadásként, végezd el öt ember dolgát még, – úgy látszik ezzel bíztak meg az istenek. Mindezt önzésből mondom; nem tudom, mióta nem forgattam ilyen gyönyörűséggel könyvet a kezemben, mint ezt a tieteket. Még egyszer köszönöm s búcsúkézfogásom is gratuláció. Szeretettel

Illyés Gyula

4.

Illyés levelének e föltétlenül elismerő, lelkes hangja magyarázza, hogy az alakuló barátság hamarost közös munkába fordult.

Addig is figyeltek azonban egymásra, Ortutay pl. – 1936. február 29-i levelében – Illyésről is tájékoztatta Budayt: „Illyés Gy. idegkimerültséggel két hétre a Mátrába megy – túldolgozta magát.”

Illyés kimerültsége azonban nem lehetett komoly, ekkor legalábbis már folyt közös vállalkozásuk, egy magyar népmese gyűjtemény kiadásának előkészítése. Úgy tervezték, a kötet anyagát Ortutay gyűjtéséből válogatják, a válogatást ugyancsak ő végzi, Illyés „átigazítja” a szövegeket, az illusztrációkat pedig – ezúttal tusrajzokat – Buday készíti.

A könyvet gyerekeknek szánták. Ortutay Budayhoz írott 1936. március 9-i levele szerint Ortutay és Illyés akkor már alá is írta a szerződést a kiadást vállaló Franklin Társulatnál, Buday – külföldi honoráriumaihoz mért – tiszteletdíj-igényeit azonban a Franklin nem tudta vagy nem akarta teljesíteni. Álláspontjukat Ortutay így tolmácsolta hivatkozott levelében: „Gyerekkönyvről van szó, mondja [Péter András, a Franklin igazgatója – L. A.], a szerzők 200–200 P.-t kapnak, egy illusztrátor se kaphat többet. Én mondtam, hogy ez a szempont nálam irreleváns [. . .] De hiába, az összeg számukra lehetetlen. Magam a legkínosabb helyzetbe vagyok: a szerződést aláírtam, Illyés is.” Majd így folytatta: „megértem, hogy 200 P.-ért nincs kedved sokat dolgozni. De kérlek, gondold meg: ez a könyv *valóban* – nem érzem frázisnak – ízlés-, szemlélet-nevelő feladat lehet. Vállald el! Inkább csinálj jóval kevesebb rajzot. Illyéssel együtt kérünk vállald el 200 P.-ért.”

Március 11-i, újabb levelében Ortutay továbbra is kapacitálta Budayt, mondván, „gondolj arra, hogy Illyés Gyuszi és [az] én, nem pedig Benedek bácsi meséskönyvről van szó”. Ekkori leveléből derül ki, hogy neki „egy-másfél héten belül” már szállítania kell Illyés számára a meseanyagot, hogy megkezdődhessen a mesék átírása.

A kapacitálás végül is eredményesnek bizonyult, Buday vállalta az illusztrálást. Illyés pedig hamarosan hozzákezdett a szövegek átírásához. Folyt a válogatás munkája is. Talán a Franklin is beleszólt a mesék megválogatásába, talán Ortutay és Illyés változtatott elképzelésein, a meséskönyv anyaga május végéig mindenesetre elég sokat változott. Május 29-én Ortutay még így mentegetőzött a rajzolásra készülő Buday előtt: „Bocsáss meg, hogy annyit változtattunk a mesék kihagyásán. (. . .) Egyelőre a következő három mesét hagyjuk ki a könyvből: Hüvej-pici, Leánytevő Sárkány, a Bundás kutya. Nem hinném, hogy ezeken kívül még ki kellene mesét hagynunk. Kedden délig pontos kalkulációt kapunk a könyv terjedelméről, s ha szerdáig te nem kapnál értesítést, akkor

már változás nem történik.” Június 12-én pedig már az újabb fejleményekről számolhatott be. „A meséskönyv anyagában, ahogyan a lapon jeleztem, több változás már nem lesz. Neked hogy konveniál az anyag? A mesék sorrendbe állításához most kezdek, ha Neked valami kívánságod van a sorrenddel kapcsolatban, írdd meg, mert elsősorban a Te kompozíciód elvei szerint is meg lehetne csinálni a sorrendet. Mikorra készülsz el s hány illusztrációt csinálsz? Illyés már kész.”

Ortutay pár nappal későbbi, június 18-i leveléből az is kiderül, mit csinált Illyés. „Illyés a meséken semmi lényegeset nem változtatott, csupán stiláris javításokat tett, nagyon tapintatosan.” Hogy valóban ennyire szerényen avatkozott-e be Illyés a mesék szövegébe, nem tudjuk megítélni a nyersanyag ismerete híján. Ortutay azonban némileg bagatellizálhatta a változtatás mértékét, mert szüksége volt a szövegekre, s úgy volt vele, hogy az illusztrálás munkájához Budaynak a nyers szövegek is elegendőek.

Buday tusrajzai ezt követően készültek el. Mint kiderül, igazi mesei aurát teremtő, invenciózus rajzok születtek tolla nyomán. Augusztus 10-én már mindannyian túl voltak feladataik teljesítésén, sőt már a korrektúrák dolga foglalkoztatta őket. Ortutay panaszkodott is Budaynak: „a gaz Illyés Gyuszi rám szóta a korrektúra-ügyet, mondhatatlan bosszúságomra.”

Ortutay egy, másfél hét múlva nyírségi gyűjtőútra akart indulni, így addigra el kellett készülnie a korrektúrával. Nincs rá adatunk, de valószínű, hogy a javításnál nem is csúszott el a könyv dolga, s augusztus végén vagy szeptember elején – ismerve az akkori nyomdai viszonyokat – a könyv kikerülhetett a nyomdából. Címe *Magyar parasztesék* lett, a címlapon Illyés és Ortutay a szövegek „kiadóiként”, Buday illusztrátorként szerepel. Illyés és a Szegedi Fiatalok közös munkája szép és hasznos könyvet eredményezett.

5.

Illyés szegedi kapcsolatainak története – e rekonstrukció után is – föltáratlan még, s e kapcsolatok egy része – aktualitásuk miatt – nyilván jó ideig föltáratlan is marad.* Nincs fölmérve, hányszor s mikor fordult meg Szegeden, kikkel levelezett, kik voltak azok, akikre valamilyen okból figyelt. Irodalmi kapcsolatait is inkább csak sejthetjük egyelőre, semmint ismerjük. Pedig – mint a fönti adatok is jelzik – járt a városban, s régtől fogva figyelt az ott történetekre, az ott élőkre.

Aligha véletlen, hogy a kezdeteket a Szegedi Fiatalokkal való kapcsolata jelenti.

LENGYEL ANDRÁS

KIEGÉSZÍTŐ MEGJEGYZÉSEK LENGYEL ANDRÁS „ILLYÉS GYULA ÉS A SZEGEDI FIATALOK” CÍMŰ CIKKÉHEZ

Lengyel András nem először ad közre értékes anyagot és értő magyarázatot tartalmazó írást a Szegedi Fiatalokról. Most közölt tanulmánya mellett, a korábbiak közül különösen egyre szeretnék utalni. Címe: „A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tevékenysége” (*Népszabadság*, 1986. szeptember 20.). Mozgalmunkkal foglalkozó kutatók írásai közül először itt olvashatunk ilyen fogalmazást: „A Művészeti Kollégiumot ugyanis – mai szemmel, immár történelmi távlatból is – szintézisnek kell látnunk, vagy ugyanezt más szóval mondva ’népfrontos’, sajátos belső szövetségi politikát

* Kéziratom elkészülte után Péter László a feladatot részben elvégezte: *Illyés és Szeged*. Tiszatáj, 1987. 11. sz. 48–57.